

28 SPOSOBÓW NA LEKCJĘ

Materiał powstał w ramach projektu „Młodzi Przedsiębiorczy – program nauczania ekonomii w praktyce w szkole ponadgimnazjalnej” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Koncepcja SPOSOBNIKA

Alicja Pacewicz

Konsultacje merytoryczne i metodyczne

Danuta Sterna, Sylwia Żmijewska-Kwiręg

Projekt i skład graficzny

Agnieszka Siesicka

Korekta i redakcja językowa

Katarzyna Sołtan-Młodożeniec

**Centrum Edukacji Obywatelskiej
Warszawa 2014**

SPIS TREŚCI

ZAMIAST WSTĘPU	4
DOBRA LEKCJA, CZYLI JAKA?	5
JAK WYKORZYSTAĆ 28 SPOSOBÓW? PRZYKŁAD LEKCJI WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE PT. „MARSZ NA WYBORY”	6
1. DOMYŚL SIĘ/ODGADNIJ	8
2. PYTANIE BEZ ODPOWIEDZI	9
3. CELE, CZYLI CZEGO I PO CO SIĘ UCZYMY	10
4. CO TU JEST NAJWAŻNIEJSZE	11
5. ROZMOWA W PARACH/TRÓJKACH	12
6. POMYŚL I PODZIEL SIĘ	13
7. BURZA MÓZGÓW/POMYSŁÓW/SKOJARZEŃ	14
8. MINISONDAŻ/GŁOSOWANIE	15
9. GŁOŚNE MYŚLENIE	16
10. KROK PO KROKU	17
11. KRÓTKA PIŁKA	18
12. STOP-KLATKA	19
13. SZYBKA NOTATKA/FISZKA	20
14. GRUPY/ZESPOŁY/KRĘGI	21
15. DYSKUSJA	22
16. ZA I PRZECIW.....	23
17. LOSOWANIE ZAMIAST ZGŁASZANIA SIĘ	24
18. WYBÓR NALEŻY DO CIEBIE	25
19. PRZED, W TRAKCIE I PO	26
20. ZADAJ PYTANIE	27
21. EKSPERCKA RADA	28
22. ŚNIEŻNA KULA/KARUZELA	29
23. DOTLEŃMY SIĘ	30
24. ODGRYWAMY SCENKI	31
25. SPRAWDŹCIE SIĘ	32
26. ŚWIATŁA DROGOWE I INNE ZNAKI	33
27. DOCEŃMY SIĘ	34
28. RUNDA BEZ PRZYMUSU I INNE PODSUMOWANIA	35
28 SPOSOBÓW A RÓŻNE ETAPY ZAJĘĆ I RÓŻNE STRATEGIE PRACY NA LEKCJI	36
WIĘCEJ O SPOSOBACH NA DOBRĄ LEKCJĘ.....	37

ZAMIAST WSTĘPU...

Oddajemy w Państwa ręce „28 sposobów na lekcję” w dwóch postaciach – drukowany zestaw na biurko oraz poradnik internetowy. Jesteśmy oczywiście świadomi, że to, czy lekcja jest dobra i ciekawa zależy od wielu czynników. Niektóre z nich są w rękach nauczyciela, niektóre – samych uczennic i uczniów. Wiadomo też, że nie ma jednego uniwersalnego przepisu, według którego należy zawsze prowadzić zajęcia. Istnieją natomiast modele dobrych lekcji, które, choć różnią się w szczegółach, mają kilka wspólnych elementów. Są to: zaplanowanie zajęć i przygotowanie materiałów do lekcji; przedstawienie celów i zaintrygowanie uczniów i uczennic; określenie kryteriów sukcesu oraz systematyczne zbieranie informacji, co już potrafią; skupienie uwagi na tym, co najważniejsze i dopasowanie do tego aktywności klasy; a wreszcie – podsumowanie i domknięcie zajęć.

I dopiero na takie „rusztowanie” warto nakładać różne formy pracy z uczniami, dbając, by były one odpowiednie do zamysłu nauczyciela, celów lekcji i potrzeb klasy. Takich sposobów na lekcję jest wiele – tu wybraliśmy 28 najczęściej stosowanych i najbardziej – naszym zdaniem – uniwersalnych. Chcemy ułatwić Państwu planowanie i prowadzenie zajęć i dlatego każdemu sposobowi towarzyszy kilka przykładów, jak wprowadzić go na zajęcia oraz krótki opis tej formy pracy. Wyszliśmy z założenia, że większość polskich nauczycieli słyszała już o tych sposobach, zbieramy więc tylko najważniejsze rzeczy, odsyłając zarazem do innych publikacji o metodach nauczania.

Polecamy szczególnej uwadze dwie tabelki – tę na str. 36, która pokazuje przykładowy schemat lekcji oraz na stronie 6, gdzie znaleźć można wskazówki, jakie sposoby pracy najlepiej pasują do poszczególnych elementów zajęć. Planując lekcję można posłużyć się naszym materiałem, by wybrać najbardziej odpowiednie sposoby, zaś w trakcie lekcji – korzystając z drukowanej wersji – w jasny sposób komunikować uczennicom i uczniom, co teraz będzie się działo i co będą robili.

Wystarczy w tym celu otworzyć książeczkę na odpowiedniej stronie, pokazać klasie i postawić na biurku/stoliku aż do chwili zmiany sposobu pracy. Odpowiednio rozłożony i ustawiony w widocznym miejscu „sposobnik” będzie przypominał, w jak różnorodny, a równocześnie przemyślany sposób można prowadzić zajęcia i ułatwiał zmodyfikowanie toku zajęć, jeśli okaże się, że wymyślony plan nie działa....

Na ostatnich dwóch stronach w drukowanym materiale zostawiliśmy miejsce na wpisanie innych, stosowanych przez Państwa sposobów - zdajemy sobie sprawę, że tych pustych stron mogłoby być kilkadziesiąt. Życząc ciekawych i udanych lekcji ze „sposobnikiem”, zachęcamy równocześnie, by dzielić się z nami swoimi uwagami i doświadczeniami w korzystaniu z tego prostego, ale użytecznego narzędzia.

Mamy zamiar stopniowo rozszerzać ten zestaw, a także opracować dodatkowe materiały – karty pracy indywidualnej, w parach i zespołowej oraz wskazywać powiązane z nimi narzędzia i aplikacje komputerowe.

„Sposobnik” w wersji drukowanej dostępny jest w Biurze CEO do wyczerpania nakładu; można go także samemu wydrukować i złożyć.

Zespół Centrum Edukacji Obywatelskiej

DOBRA LEKCJA, CZYLI JAKA?

Nie istnieje jedna recepta na dobre nauczanie i ciekawą lekcję. Każda nauczycielka i nauczyciel robi to trochę inaczej, na dodatek lekcje tego samego nauczyciela raz są naprawdę ciekawe i efektywne, a innym razem nie... Równocześnie jednak można wskazać – na podstawie badań edukacyjnych oraz obserwacji praktyki szkolnej – kilka głównych aspektów/faz, na które trzeba zwrócić uwagę, myśląc o lekcji z uczniami i uczennicami. Są to:

I. Planowanie lekcji: opracowanie celów lekcji; wybór i sformułowanie kryteriów sukcesu; dobór odpowiednich metod pracy służących realizacji postawionych celów; wybór i przygotowanie pomocy dydaktycznych (w tym materiałów i kart pracy).

II. Rozpoczęcie lekcji: nawiązanie do wiedzy i umiejętności uczniów i uczennic z poprzednich zajęć lub do wiedzy pozaszkolnej; przedstawienie celów lekcji; zaciekawienie uczniów i uczennic (np. poprzez pytanie kluczowe).

III. Monitorowanie przebiegu lekcji: wskazywanie kryteriów sukcesu i sprawdzanie na bieżąco stopnia ich realizacji; gromadzenie informacji na temat postępów pracy uczniów i uczennic oraz dostosowywanie do nich tempa lekcji; udzielanie informacji zwrotnej.

IV. Wspieranie uczniów i uczennic w uczeniu się najistotniejszych rzeczy: wskazywanie najważniejszych zagadnień i kluczowych pojęć; dzielenie lekcji na mniejsze fragmenty; pomoc uczniom w sprawdzaniu własnych postępów (np. samocena); odwoływanie się do celów lekcji, praca indywidualna i zespołowa uczniów; utrzymywanie zainteresowania uczniów, energii i odpowiedniego tempa lekcji.

V. Podsumowanie zajęć: tworzenie przestrzeni do samooceny i oceny koleżeńskiej; umożliwienie uczniom i uczennicom refleksji na tym, do czego może im się przydać w przyszłości wiedza i umiejętności zdobyte na zajęciach; dobrze zaplanowana praca domowa i dalsza praca własna uczniów.

Oczywiście nie zawsze każdy z tych aspektów jest równie wyrazisty i ważny, ale z pewnością lekcja, do której nauczyciel się nie przygotował, której cel jest uczniom nieznanym, na której nauczyciel nie sprawdza, czy uczniowie naprawdę się czegoś uczą z zainteresowaniem, i której nie domknęto odpowiednim podsumowaniem, dobra nie będzie.

W naszym poradniku znaleźć można 28 sposobów na lekcję, ale nie warto ich stosować na chybił trafił. Tabela na kolejnej stronie pokazuje – na przykładzie lekcji z wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum – jak dobierać formy pracy do kolejnych etapów zajęć i głównych funkcji działań, które nauczyciel/nauczycielka chce podjąć.

Uwaga: zapis w prawej kolumnie nie jest rzecz jasna całkiem chronologiczny, gdyż np. udzielanie konkretnych informacji zwrotnych czy monitorowanie pracy uczniów przez odwoływanie się do celów zajęć, odbywa się zwykle w czasie całych zajęć, choć z użyciem różnych (a czasem tych samych) sposobów pracy.

JAK WYKORZYSTAĆ 28 SPOSOBÓW?

PRZYKŁAD LEKCJI WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE PT. „MARSZ NA WYBORY”

I ZANIM WEJDZIESZ DO KLASY, CZYLI JAK SIĘ PRZYGOTOWAĆ DO LEKCJI?	
Zaplanuj zajęcia: opracuj cele, kryteria sukcesu oraz wybierz formy pracy na lekcji dopasowane do celów.	Określ cele zajęć (np. <i>Uczeń/uczennica przedstawia argumenty za udziałem w wyborach; uczeń/uczennica krytycznie analizuje ulotki, hasła i spoty wyborcze</i>).
Zgromadź materiały i opracuj lub wybierz pomoce dydaktyczne.	Mogą to być: wykres obrazujący frekwencję wyborczą w Polsce i innych krajach; materiały wyborcze kilku różnych kandydatów/-tek; kolorowe kartki.
II NA DOBRY POCZĄTEK, CZYLI JAK ROZPOCZĄĆ ZAJĘCIA?	
Odwołaj się do poprzednich zajęć i wcześniejszej wiedzy uczniów i uczennic.	1. Zgadnij <i>Dlaczego przyniosłam dziś na zajęcia tę starą ulotkę wyborczą?</i>
Przedstaw cel/e lekcji w języku zrozumiałym dla uczniów.	3. Cele czyli po co się tego uczymy Wyświetl, zawieś w widocznym miejscu cele sformułowane w języku uczniów (np. <i>Na dzisiejszych zajęciach będziemy formułować argumenty zachęcające do głosowania; będziemy krytycznie analizować ulotki, hasła i spoty wyborcze różnych kandydatów</i>).
Sformułuj pytanie/a kluczowe, które zacieka i zachęci do pracy.	2. Pytanie bez odpowiedzi <i>Czy to prawda, że „jak nie głosujesz, to też głosujesz”?</i>
Nawiąż do wiedzy/umiejętności powiązanych z tematem i celami lekcji (nawiązuj stale, by u/u mogli nadbudowywać wiedzę i kompetencje)	5. Rozmowa w parach/trójkach <i>Jak myślisz, dlaczego ponad połowa Polaków nie głosowała w ostatnich wyborach?</i>
III BĄDŹ NA BIEŻĄCO, CZYLI JAK DOWIADYWAĆ SIĘ, CZEGO UCZĄ SIĘ UCZNIOWIE I UCZENNICE?	
Podaj kryteria sukcesu (czyli na co będziesz zwracać szczególną uwagę) i odwołuj się do nich przed konkretnymi aktywnościami i zadaniami, powiedz, dlaczego to właśnie będzie najważniejsze	4. Co tu jest najważniejsze Podaj uczniom i uczennicom kryteria sukcesu (np. <i>Po dzisiejszych zajęciach będziesz umiał/-a: sformułować dwa argumenty na rzecz udziału w wyborach; wskazać główne elementy spotu wyborczego; porównać dwa spoty, wskazując podobieństwa i różnice; wskazać dwa elementy perswazyjne w analizowanych materiałach wyborczych</i>).
Sprawdzaj cały czas, jak pracują uczniowie i czego się nauczyli.	Do wyboru w zależności od przebiegu zajęć i czasu: 8, 11, 12, 17, 25, 26.
Szukaj informacji, które wskażą ci, w jakim kierunku i jak szybko iść dalej, jak pracować z klasą i poszczególnymi osobami (na tej lekcji i następnych).	11. Krótka piłka Poproś kilka losowo wskazanych osób, by podały po jednym argumentie za udziałem w wyborach.
Udzielaj konkretnych informacji zwrotnych uczniom i uczennicom, by wiedzieli, co zrobili dobrze, co dodać, zmienić, skorygować.	4. Co tu jest najważniejsze Informacje, których udzielasz powinny odnosić się zawsze do kryteriów sukcesu (4) i/lub celów (3).
IV SKUPMY SIĘ, CZYLI JAK SKUTECZNIE UCZYĆ TEGO, CO NAJWAŻNIEJSZE?	
Skup uwagę – swoją i uczniów – na najważniejszych elementach, kluczowych pojęciach, pytaniach, procedurach.	10. Głośne myślenie Obejrzyj wspólnie z uczniami spot wyborczy i na bieżąco komentuj, co widzisz i słyszysz; o podobną analizę na głos kolejnego spotu poproś uczniów i uczennice. Skupcie uwagę na elementach formalnych (hasło, obraz, kolor) i wymowie (elementy perswazyjne).

	Pomóż uczniom i uczennicom kontrolować swoją pracę i widzieć czego, jak i po co się uczą.	18. Wybór należy do ciebie Zaproponuj, by każdy spróbował stworzyć hasło wyborcze dla kandydata, na którego chciałby głosować lub – przeciwnie – kandydata, na którego na pewno nie zagłosuje.
	Monitoruj pracę uczniów i uczennic, odwołując się do celów lekcji, kryteriów sukcesu i pytania kluczowego.	3. Cele, czyli czego i po co się uczymy i/lub 4. Co tu jest najważniejsze Co najmniej dwa razy w ciągu zajęć odwołaj się do wypisanych na tablicy celów uczenia się lub kryteriów sukcesu.
	Podziel lekcję na mniejsze fragmenty i realizuj je po kolei.	10. Krok po kroku Najpierw porozmawiajcie o frekwencji wyborczej; potem przeprowadź ćwiczenie polegające na formułowaniu argumentów na rzecz udziału obywateli w wyborach; następnie zajmijcie się analizą spotów wyborczych i wreszcie – na koniec – wymyślaniem haseł wyborczych dla fikcyjnych kandydatów. W ramach tych części prowadź uczniów przez kolejne aktywności, na koniec daj uczniom czas na podsumowanie tego, co wynoszą z zajęć.
	Prowadź zajęcia tak, by uczniowie byli aktywni i zainteresowani.	16. Za i przeciw Zaproponuj, by uczniowie najpierw wypisali powody nieuczestniczenia w wyborach, a następnie do każdego z nich sformułowali co najmniej jeden argument polemiczny.
	Pozwól i pomóż uczniom i uczennicom pracować samodzielnie, w parach i zespołach	14. Grupy, zespoły, kręgi Patrz powyżej – tę aktywność przeprowadźcie w czteroosobowych zespołach.
	Wierz w możliwości swych uczniów – stawiaj wyzwania, które motywują i doceniaj ich wysiłki oraz rezultaty pracy.	27. Doceńmy się Upředź, że wymyślenie dobrego hasła wyborczego to trudne zadanie, które zleca się zwykle specjalnym agencjom PR, ale wyraż przekonanie, że ich pomysły mogą być świeże i lepiej trafiać do młodych odbiorców.
	Utrzymuj energię i tempo lekcji.	23. Dotleńmy się 5 minut ćwiczeń pt. „Więcej tlenu” (najlepiej w połowie zajęć).
V	CZEGO SIĘ NAUCZYLIŚMY, CZYLI JAK PODSUMOWAĆ I DOMKNAĆ ZAJĘCIA?	
	Planuj i prowadź lekcję tak, by starczyło wam czasu na podsumowanie.	Kontroluj czas kolejnych aktywności. Nie rozgaduj się, jeśli trzeba – poproś uczniów i uczennice o dokończenie jakiegoś zadania w domu lub na następnej lekcji.
	Pomóż uczniom i uczennicom sprawdzić i pokazać innym i sobie, czego się nauczyli.	26. Światła drogowe i inne znaki Nawiąż do celów i sprawdź, jak uczniowie i uczennice oceniają swoje kompetencje krytycznego odczytywania wyborczych przekazów.
	Podsumujcie lekcję i to, co z niej wynika na przyszłość.	28. Runda bez przymusu i inne podsumowania Uczniowie i uczennice zapisują na kartkach po jednej rzeczy, z której są szczególnie zadowoleni po tych zajęciach.
	Zaplanujcie pracę domową (o ile jest konieczna) i dalszą pracę własną uczniów.	18. Wybór należy do ciebie Pracując w małych zespołach chętni uczniowie tworzą w domu ulotki lub spoty profrekwencyjne – pozwól uczniom zdecydować o formie pracy domowej.

Powyższy przykład opracowany został na podstawie scenariusza lekcji towarzyszącego opracowanemu przez Centrum Edukacji Obywatelskiej programowi nauczania wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum „Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej”.

1. DOMYŚL SIĘ ■ ODGADNIJ

- Spróbujcie się domyślić, czego będziecie się uczyć na dzisiejszych zajęciach.
- Przeczytaj ten cytat i domyśl się, o czym będziemy dziś rozmawiać. Zapisz to na kartce; potem sprawdzisz, czy twoje przypuszczenia okazały się trafne.
- Przyjrzyjcie się schematowi na tablicy i na podstawie informacji z poprzednich zajęć spróbujcie wymyślić, dlaczego..
- Jak sądzisz, dlaczego na tym zdjęciu/ilustracji/filmie/rysunku...
- Odgadnijcie, co jest w środku tego pudełka/probówki/torebki).
- Jak myślicie, dlaczego prosiłam/prosiłem o wyszukanie w internecie/w literaturze/gazetach/w parku takich właśnie przykładów?

UWAGA: Ten sposób pracy można wykorzystać zarówno na początku zajęć – by zaintrygować uczniów i uczennice tematem, jak i podczas lekcji – by dodać energii, podnieść „temperaturę” lub po prostu rozbudzić ciekawość. Zagadki i niedopowiedzenia to dobry sposób na włączenie u uczniów myślenia: nauczycielki/nauczyciele – zamiast wszystko po kolei tłumaczyć – mogą od czasu do czasu powiedzieć: „spróbujcie sami wymyślić, jak to zrobić” albo: „jak myślicie, skąd oni to wiedzą?”. Nic też nie stoi na przeszkodzie, by taką zachętą do odgadnięcia czegoś lub prośbą, by przewidzieć, co będzie dalej, zakończyć zajęcia. Dzięki „napięciu poznawczemu” uczniom i uczennicom będzie łatwiej zapamiętać tę lekcję i.. wciągając się w następną.

2. PYTANIE BEZ ODPOWIEDZI

- A teraz zadam pytanie, na które nie musicie odpowiadać. Zapiszcie je, bo będzie nam ono towarzyszyło aż do końca tych zajęć/tego działu.
- Na to pytanie nie ma jednej właściwej odpowiedzi. Każdy/każda z was może zatem podać własną.
- Na to pytanie nie ma jednej prawidłowej odpowiedzi – wszystko zależy od punktu widzenia tego, kto jej udziela.
- To pytanie nie jest proste. Zanim zastanowimy się, jak można na nie odpowiedzieć, spróbujcie sformułować je po swojemu, pamiętając jednak, by używać terminów, które poznaliście na tych i poprzednich zajęciach...
- Pytanie to do dziś wywołuje spory – jedni uważają, że..., inni zaś dowodzą, iż...
- Spróbujcie wymyślić związane z tym tematem pytanie, na które może być kilka różnych odpowiedzi.

UWAGA: „Pytanie bez odpowiedzi” może pełnić różne funkcje, stając się np. pytaniem kluczowym otwierającym zajęcia czy cykl zajęć (np. „Skąd się wzięła materia i co się z nią kiedyś stanie?”) lub też pytaniem podczas lekcji, które pokazuje różne interpretacje tego samego zjawiska (np. „X to bohater czy zdrajca?”), sprzeczności czy niepewność, z którymi uczniowie i uczennice zbyt rzadko są w szkole konfrontowani, a które tak często towarzyszą nam w prawdziwym życiu. Może także stanowić wstęp do dyskusji klasowej/rozmów w małych grupach, a nawet do zadania domowego, otwierając pole do własnych rozważań, które zawsze ciekawiej jest prowadzić, gdy wiadomo, że nie ma jednej właściwej odpowiedzi („Dlaczego tak wielu Polaków nie chodzi na wybory?”) albo, że odpowiedzi nikt jeszcze nie zna („Jak nowe technologie zmieniają szkołę?”).

3. CELE, CZYLI CZEGO I PO CO SIĘ UCZYMY

- Oto dwa/trzy główne cele dzisiejszych zajęć – przeczytajcie je i sprawdźcie, czy dla każdego jest jasne, jaki efekt chcemy osiągnąć.
- Spróbujcie przełożyć najważniejsze cele tej lekcji na własny język i sprawdźcie w parach, czy podobnie je „przetłumaczyliście”. Potem zapiszemy je wspólnie na tablicy.
- Wiecie już, czego będziecie się uczyć na kilku najbliższych zajęciach. Ale czy rozumiecie, po co się tego uczycie? Do czego może wam się to przydać? Dlaczego warto to wiedzieć/umieć? Pomyślcie chwilę i podajcie kilka powodów, dla których warto się tego nauczyć – zapiszemy je w e-portfolio/na tablicy/w naszym dokumencie „w chmurze” itp. Jeśli nie potraficie ich wskazać, ja wam w tym pomogę.
- Każdy z podanych tu celów zajęć spróbujcie zapisać w formie prostego symbolu. Gdy będziecie dalej pracować, przy kolejnych ćwiczeniach i aktywnościach dorysujecie na kartach pracy symbol celu, do którego najbardziej się odnoszą. Oczywiście niektóre zadania mogą łączyć się z kilkoma celami.

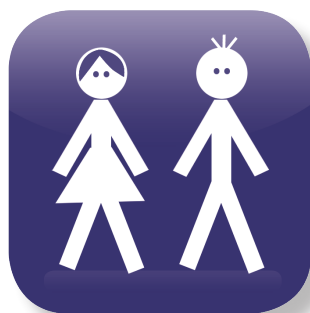
UWAGA: Z badań i obserwacji procesu uczenia się wynika, że dzieci, a właściwie ludzie w każdym wieku, szybciej i skuteczniej opanowują nowe umiejętności i wiadomości, gdy rozumieją, czego i po co mają się nauczyć. Nauczyciele powinni zatem zawsze podawać cele zajęć, a niekiedy nawet cele ważniejszych aktywności/zadań, po to, by uczniowie mogli zrozumieć sens ich wykonywania, powiązać z innymi wiadomościami i włączyć je w szersze struktury poznawcze oraz odnieść do własnych celów uczenia się. Cele nauczania poszczególnych przedmiotów na wszystkich etapach edukacyjnych określa podstawa programowa kształcenia ogólnego – są to tzw. wymagania ogólne i szczegółowe. Dzieci i młodzi ludzie potrzebują jednak bardziej konkretnych i bliższych „celów uczenia się”, osiągnięcia których oczekuje od nich nauczyciel na kolejnych zajęciach i przy wykonywaniu zadań. Nie lubią i często nie potrafią uczyć się „w ciemno”. Ważne jest więc, by cele konkretnych zajęć były zapisane w języku zrozumiałym dla ucznia i uczennicy – można nawet formułować je wspólnie z nimi albo prosić ich o przełożenie odpowiednich celów z podstawy programowej i podręcznika na ich własny język. Cele warto zapisać na tablicy (tradycyjnej lub interaktywnej) lub w innym widocznym miejscu i odwoływać się do nich podczas zajęć – dyskusji czy ćwiczeń, a także na ich zakończenie, sprawdzając, w jakim stopniu uczniom udało się je zrealizować.

4. CO TU JEST NAJWAŻNIEJSZE

- Zanim przejdziemy do zadania, chcę wam pokazać, co będzie najważniejsze w waszej pracy i na co powinniście zwracać szczególną uwagę.
- Po czym poznacie, że zadanie to wykonujecie dobrze? Oto tabelka z kryteriami oceny i poziomami wykonania zadania – spójrzcie na nią i sprawdźcie, czy wszystko rozumiecie. Jeśli w trakcie pracy odkryjecie, że coś nie jest jasne, podejdę do was i dokładniej to wytłumaczę.
- Oto tzw. kryteria sukcesu – każda praca, którą dziś wykonacie, powinna spełniać te warunki. Oceniając swoje wypracowania (rozwiązania, prezentacje, eseje, modele zjawiska, diagramy, mapy, karty obiektów) pamiętajcie, że na tym właśnie szczególnie nam zależy; innych rzeczy, np. staranności wykonania lub błędów interpunkcyjnych, możecie tym razem nie brać pod uwagę.
- A teraz przyjrzyjmy się wspólnie „nacobezu” – czyli temu, „na co będziemy zwracać uwagę” na dzisiejszych zajęciach (skrót pochodzi od pierwszych liter tego określenia). „Nacobezu” to jeden z najważniejszych elementów oceniania kształtującego (w skrócie – OK), czyli takiego, które pomaga się uczyć. W OK ocenia się prace uczniów i uczennic podczas ich wykonywania po to, żeby je poprawić, a nie po to, by wystawić ocenę..

UWAGA: Ten sposób pracy pozwala zarówno uczniom, jak i nauczycielom skupić się na najważniejszych elementach, których dotyczy lekcja. Wybranie tylko kilku rzeczy, które stanowią będą kryteria sukcesu pracy ucznia (a zatem także sukcesu osoby prowadzącej lekcję) stanowi swego rodzaju drogowskaz, a zarazem „filtr”, przez który uczniowie będą patrzeć na swoje działania (ćwiczenie, dyskusję, grę symulacyjną) i ich wyniki. Wyznaczenie ich pozwala też zrezygnować z zajmowania się wszystkim naraz, co jest nie tylko niemożliwe, ale też nieskuteczne. Centrum Edukacji Obywatelskiej od kilkunastu lat promuje – w ramach oceniania kształtującego – stosowanie „nacobezu”, czyli właśnie zestawu kilku elementów, które powinny znaleźć się w pracy uczniowskiej (np. przy rysowaniu planu pomieszczenia: zamieszczenie legendy oraz poprawne obliczenie i stosowanie skali). Więcej na temat oceniania kształtującego i „nacobezu” można dowiedzieć się z publikacji zamieszczonych w biografii.

5. ROZMOWA W PARACH ■ TRÓJKACH

- Porozmawiajcie o tym w parach: każda osoba mówi na zadany temat przez chwilę (2-3 minuty), a potem uważnie słucha rozmówcy.
- Znajdź dwie inne osoby i przedyskutuj z nimi, jak można wyjaśnić/zrozumieć/wykonać/sprawdzić/zmodyfikować...
- Po wysłuchaniu miniwykładu/przeczytaniu tekstu, instrukcji/obejrzeniu filmu itp., porozmawiajcie w parach/trójkach o tym, czego się dowiedzieliście, a następnie zapiszcie/narysujcie/wykonajcie schemat/zaprojektujcie własne doświadczenie.

UWAGA: Rozmowa w parach to jeden z najprostszych i równocześnie najskuteczniejszych sposobów, by włączyć wszystkich uczniów w tok zajęć, uruchomić ich myślenie i pomóc skorzystać z wiedzy, umiejętności i pomysłów koleżanek i kolegów. Pomaga także utrzymać tempo i rytm lekcji. Taka wymiana myśli może dotyczyć różnych rzeczy – np. tego, co uważają za najważniejsze w tekście, jakie pytania mają do nauczyciela, jak można rozwiązać jakieś zadanie, co ciekawego przeczytali poprzedniego dnia w książce/gazecie/internecie itp. Rozmowa może być naprawdę krótka (1-2 minuty na osobę) lub nieco dłuższa, zawsze jednak trzeba zadbać, by obie strony miały tyle samo czasu na wypowiedź (np. dają, sygnał do zmiany w parach).

6. POMYŚL I PODZIEL SIĘ

- Zanim zaczniesz rozwiązywać zadanie, zastanów się, jak rozumiesz... i podziel się swoimi wrażeniami/wnioskami z koleżanką/kolegą/klasą.
- Zanim odpowiesz na pytanie, pomyśl o tym chwilę samodzielnie i podziel się swoją opinią z innymi – sąsiadem (sąsiadką) z ławki/swoją grupą/całą klasą.
- Nie śpieszcie się z odpowiedzią. Dajcie sobie chwilę na wymyślenie rozwiązania, a dopiero potem przedstawcie je członkom swojej grupy/klasie.
- Nim przejdziemy do dyskusji w zespołach, niech każdy z was spróbuje samodzielnie sformułować i zapisać pytanie, które chciałby zadać autorowi wynalazku (książki/filmu/symbolu)/ekspertowi/koleżankom i kolegom.

UWAGA: „Pomyśl i podziel się” to na pozór banalny sposób pracy, który może jednak skutecznie wyrwać uczniów i uczennice z rutynowego trybu słuchania i patrzenia na tablicę, a następnie bezrefleksyjnego odpowiadania na pytania czy rozwiązywania zadań. Nawet kilkanaście/kilkadziesiąt sekund autentycznego namysłu przypomina uczniom, że nie trzeba zawsze liczyć na tych, którzy jak zwykle zgłoszą się do odpowiedzi. Pomaga samodzielnie, w skupieniu zastanowić się nad zadaniem/problemem, znaleźć podobieństwa i różnice czy stworzyć metaforę jakiegoś zjawiska. Dopiero po takim namyśle uczniowie mogą podzielić się swoim tokiem rozumowania, wnioskami, pytaniami z innymi: w parach/małym zespole/na forum całej klasy. Czas na myślenie – raz dłuższy, raz krótszy – można poprzedzić mini-gimnastyką, np. rozciąganiem się (najlepiej przy otwartych oknach).

7. BURZA MÓZGÓW

■ POMYSŁÓW ■ SKOJARZEŃ

- Zanim przystąpimy do omówienia tekstu/analizy zjawiska/oceny postaci, zastanówcie się chwilę, z czym wam się to kojarzy i dlaczego. Proszę was o krótkie wypowiedzi – zapiszę je hasłowo na tablicy/w komputerze.
- Zbierzemy teraz wszystkie pomysły, które przychodzą wam do głowy – każdy może zgłosić swoją propozycję, zanotujemy wszystkie, a potem zastanowimy się nad nimi i wybierzemy najbardziej sensowną (lub – w zależności od przyjętego kryterium – ciekawą/realistyczną/nowatorską czy najtańszą).
- Wypiszcie, pracując pojedynczo/w parach/w grupach, różne pomysły, które przychodzą wam do głowy, gdy zastanawiacie się nad rozwiązaniem tego problemu – od czego zacząć/w jaki sposób do tego podejść/jaka może być przyczyna/jak to skonstruować.

UWAGA: „Burza mózgów” to sposób pracy, który może służyć różnym celom i przybierać różne formy – od zbierania swobodnych skojarzeń związanych z nowym pojęciem (np. na początku zajęć), przez tworzony wspólnie „dywan pomysłów” na jakiś temat (uczniowie i uczennice wypisują na karteczkach swoje pomysły, a następnie je przyklejają, łącząc w szersze kategorie), aż po klasyczną formułę twórczego myślenia nad trudnym do rozwiązania lub całkiem nietypowym problemem. Zawsze jednak chodzi o podobną rzecz: uruchomienie swobodnego myślenia i wypowiedzi, wzajemne inspirowanie się i swobodne korzystanie ze wspólnego zasobu skojarzeń czy rozwiązań. „Burza mózgów” nie zawsze do tego prowadzi, niekiedy okazuje się, że dzieci/młodzi ludzie nie mają żadnych skojarzeń lub pomysłów w danej sprawie. Nie szkodzi – taka informacja też jest dla nauczyciela cenna – nie warto jednak ciągnąć tej sytuacji zbyt długo.

8. MINISONDAŻ - GŁOSOWANIE

- A teraz sprawdźmy, co wy sądzicie na ten temat. Kto uważa, że..., niech podniesie zieloną kartkę, a kto jest odmiennego zdania – czerwoną. Bądźcie gotowi wyjaśnić krótko innym, dlaczego tak sądzicie.
- Ciekawe, co myślą o tej sprawie osoby w waszym wieku? Sprawdźmy to na przykładzie waszej klasy.
- Kto chciałby wziąć udział w takim przedsięwzięciu? Co was do niego zachęca, a co zniechęca?
- Jak oceniacie swoje wiadomości/umiejętności po dzisiejszej lekcji? Kto uważa, że rozumie/potrafi/jest w stanie... – niech podniesie rękę do góry; ci, którzy nie są pewni – niech podniosą rękę do połowy; osoby, które mają poczucie, że tego nie rozumieją/nie potrafią wykonać – niech podniosą rękę z opuszczonym kciukiem.

UWAGA: Na koniec takiej minisondy warto poprosić, by kilkoro głosujących (np. 2-4 osoby) krótko uzasadniło swoje opinie oraz udzielić głosu przedstawicielom wszystkich opcji. Ich wypowiedzi – w zależności od tematu i celu takiej klasowej sondy – mogą być jedno- lub kilkuzdaniowe. Do przeprowadzenia głosowania można także wykorzystać kolorowe kartoniki lub inne rekwizyty, którymi dysponują uczniowie (patrz także: „Światła”). Ten sposób pracy pozwala prowadzącemu zajęcia szybko zorientować się, jakie zdanie w danej sprawie mają młodzi ludzie lub jak oceniają swoje umiejętności, a także w naturalny sposób rozpocząć rozmowę na ten temat, wyłowić z krótkich wypowiedzi uczniów argumenty, które są dla nich ważne, lepiej rozpoznać oś sporu lub po prostu dowiedzieć się, co dla tych młodych ludzi jest ważne, samym uczniom pozwala zaś sprawdzić, co sądzą inni.

9. GŁOŚNE MYŚLENIE

- Spójrzcie, jak ja rozwiązuję takie zadanie. Najpierw zastanawiam się, o co w tym chodzi – czy jest to zadanie dotyczące zamiany jednego rodzaju energii na drugą, czy może raczej... Teraz sprawdzam, jakie informacje podano w zadaniu i jakie mamy niewiadome. Wszystkie dane zapisuję w formie symboli znanych z dotychczasowych zajęć, także niewiadome. Oj, chyba zapomniałam o wymiarach pojemnika – je też muszę zanotować. A teraz zastanawiam się, co naprawdę mówi mi informacja, że temperatura powietrza wzrosła o 2 stopnie Celsjusza. Hmm, o jaki rodzaj energii może tu chodzić...
- Przyglądam się tej rycinie/zdjęciu/planowi miasta/mapie i zadaję sobie pytanie.. Ten fragment ilustracji pokazuje wyraźnie, że w tamtych czasach miasta budowano...
- Stajemy tu przed trudnym pytaniem: Czy większość ma zawsze rację? Czy w tym przypadku naprawdę wystarczy zagłosować i przyjąć werdykt większości? Przypomnijmy sobie, jak wyglądało głosowanie w starożytnych Atenach.
- Poprosimy teraz A., żeby pokazała nam, jak ona przystępuje do opisanego dylematu. Jakie jest twoje pierwsze wrażenie po lekturze tego opowiadania? Jak rozumiesz problem, przed którym stanął nasz bohater? Jak byś go sformułowała? Jak, twoim zdaniem, może go rozwiązać?

UWAGA: „Głośne myślenie”, zarówno w wykonaniu nauczyciela, jak i ucznia, pozwala prześledzić proces szukania rozwiązania (jednego lub kilku), nazywania na bieżąco rodzających się wątpliwości, sprawdzania różnych wariantów, szukania brakujących danych. „Głośne myślenie” pokazuje, że do właściwego rozwiązania dochodzi się powoli, często na wycucie lub metodą prób i błędów. Ośmiela i zachęca do samodzielnego myślenia i popełniania błędów - pokazuje, jak je wykryć, jak się z nich wycofać, jak skorygować tok rozumowania (analizy, konstruowania modelu)/sposób rysowania.

10. KROK PO KROKU

- A teraz krok po kroku pokażę wam, jak wykonuje się to doświadczenie – po prostu uważnie obserwujcie moje kolejne działania. Na koniec wypiszę na tablicy poszczególne etapy, a następnie każdy z was spróbuje równoległe ze mną wykonać eksperyment według tego planu. Uwaga! Zaczynam pokaz.
- Zobaczcie, jak wygląda ta rozprawka/recenzja/mapa myślowa/schemat/rysunek. To dobry przykład pracy, która spełnia kryteria/warunki/wymagania, o których mówiliśmy na początku zajęć. Przyjrzyjcie się dokładnie rysunkowi/przeczytajcie uważnie rozprawkę/obejrzyjcie fotokast/prześledźcie sposób opisywania doświadczenia i, wzorując się na tej pracy, wykonajcie sami to zadanie.
- Będziemy teraz krok po kroku rozwiązywać na tablicy to zadanie, tak byście mogli następne, podobne, choć nieidentyczne, wykonać już sami/w parach/w zespołach.

UWAGA: Ważnym elementem skutecznego nauczania jest opisywanie i wyjaśnianie na bieżąco tego, co robią nauczyciele (lub uczniowie przy tablicy – zwykłej czy interaktywnej) oraz modelowanie działań uczniów i uczennic. Modelować można wszystko – myślenie podczas rozwiązywania zadania, czytanie ze zrozumieniem tekstów literackich czy informacyjnych, myślenie naukowe i przeprowadzanie doświadczeń, korzystanie ze źródeł historycznych, programowanie prostej gry edukacyjnej na komputerze czy rzut piłką do kosza... W takim ćwiczeniu umiejętności/sposobu pracy pod kierunkiem nauczyciela ważne jest wyodrębnienie głównych kroków/elementów składających się na cały proces dociekania i przećwiczenie ich wspólnie z uczniami, którzy następnie – na lekcji lub w ramach pracy domowej – będą dalej ćwiczyć biegłość/szybkość/krytyczne myślenie.

11. KRÓTKA PIŁKA

- Spróbujcie – bez dłuższego zastanawiania się – odpowiedzieć na następujące pytanie.
- Zapiszcie szybko swoje rozwiązanie na kartce, a potem spójrzcie na tablicę i sprawdźcie, czy zrobiliście to w podobny sposób.
- Oszacujcie, ile będzie kosztować/jak długo trzeba byłoby czekać/ile lat zabierze wybudowanie/ile osób/co ile minut...
- A teraz błyskawiczna „wymiana piłek” – jedna osoba zadaje krótkie pytanie innej, ta szybko odpowiada i pyta kolejną...

UWAGA: Taki typ interakcji pozwala utrzymać tempo zajęć, zaangażować uczniów, którzy na chwilę wyłączyli się z lekcji. Pokazuje też, że nie każda odpowiedź musi być perfekcyjnie dopracowana, a nauczycielowi pozwala zorientować się w tempie pracy poszczególnych uczniów i uczennic. Forma ta jest szczególnie polecana, gdy nauczyciel podzieli materiał lekcyjny na mniejsze fragmenty, które łatwiej przyswoić. Czasami takie „szybkie podania” mają większy sens, niż pisemny sprawdzian czy szczegółowe odpytywanie.

12. STOP-KLATKA

- Przerwijmy na chwilę analizę/dyskusję/opowieść/grę/ćwiczenia/eksperyment i sprawdźmy, w jakim teraz jesteśmy momencie.
- Zanim przejdziemy dalej, zobaczmy, czego już się dowiedzieliście i na jakim etapie pracy jesteście.
- Teraz czas na stop-klatkę. Zatrzymajmy się w tym miejscu na chwilę i zapiszmy na tablicy to pojęcie/pytanie/stwierdzenie/hipotezę. Co już wiemy na ten temat?
- Sprawdźmy teraz, czego już nauczyliście się na dzisiejszej lekcji – niech każdy wykona to zadanie/wykonajcie to zadanie w parach, a wtedy przekonamy się, czy możemy już zacząć zajmować się kolejnym pytaniem/problemem.
- A teraz zatrzymajcie się na chwilę i zastanówcie się, jak się czujecie z tym, co się wydarzyło w czasie gry edukacyjnej/debaty/ćwiczenia?

UWAGA: Krótka, dynamiczna przerwa tylko pozornie zaburza tok pracy. W rzeczywistości może ułatwić przebieg zajęć, pozwala bowiem zarówno uczniom, jak i nauczycielowi zorientować się, na jakim etapie pracy jest klasa i szybko zrekapitulować dotychczasowy przebieg zajęć, znaleźć luki i skorygować błędy. Uczniowie i uczennice mogą też sami zorientować się, na ile przybliżają się do celu zajęć i kryteriów sukcesu określonych przez nauczyciela, czego już się nauczyli, a czego jeszcze nie i poinformować o tym nauczyciela. Inny charakter ma stop-klatka, gdy chcemy przy jej pomocy sprawdzić reakcje, odczucia i wrażenia: dzięki wypowiedziom uczniów możemy zorientować się, jak przeżywają oni to, co się dzieje na lekcji i w jakim kierunku poprowadzić dalej zajęcia – socjodramę/dyskusję/debatę klasową.

13. SZYBKA NOTATKA ■ FISZKA

- A teraz sporządźcie krótką notatkę z tekstu, który przeczytaliście/filmu/mini-wykładu/obserwacji/doświadczenia – nie powinna być dłuższa niż...
- Wypisz z tekstu/wykładu/lekcji 3-4 słowa/pojęcia/zjawiska twoim zdaniem kluczowe i krótko je objaśnij lub oznacz własnym symbolem.
- Wykonajcie indywidualnie/w parach/w małych zespołach fiszkę, która zawiera wyłącznie najważniejsze informacje na temat...
- Sporządźcie notatkę z tej lekcji, zapisując główne wiadomości w formie kilku symboli (znaków)/mapy myślowej, zawierających tylko najważniejsze waszym zdaniem treści/zasady/pojęcia/sposoby rozwiązania tego problemu.

UWAGA: „Szybka notatka” pomaga uczniom i uczennicom samodzielnie/w parach/w zespołach skupić uwagę na kilku najważniejszych informacjach/pojęciach/zasadach, a czasem nawet tylko jednej. Pozwala samodzielnie nazwać te elementy i zanotować je na swój sposób, co ułatwia zapamiętanie, przyswojenie oraz użycie tej wiedzy w dalszej pracy. Dodatkowo zastosowanie symboli/znaków uruchamia głębsze procesy poznawcze i ułatwia zapamiętanie tych treści oraz powiązanie ich z innymi informacjami.

14. GRUPY ■ ZESPOŁY ■ KRĘGI

- Podzielcie się sami na kilkusobowe zespoły i usiądźcie tak, byście mogli wygodnie ze sobą pracować.
- Teraz utworzę kilka czteroosobowych grup, z których każda dostanie inne/to samo zadanie do wykonania. Na tablicy (zwykłej lub interaktywnej) podam instrukcję do pracy w grupach/jak usiądźcie przy wspólnych stolikach, rozdám wskazówki do pracy zespołowej. Wylosujemy zaraz składy kilkusobowych zespołów, w których będziecie dalej pracować nad tym zadaniem/projektem/rozwiązaniem/tekstem/scenariuszem/doświadczeniem.
- Utwórzcie pięć kręgów, w których będziecie wspólnie analizować wybrany fragment tekstu. Następnie utworzymy kolejne kręgi w taki sposób, by w każdym kręgu znalazła się jedna osoba z każdej grupy, a następnie kolejno nauczycie innych tego, co sami wcześniej przyswoiliście.

UWAGA: Praca zespołowa to jeden z najskuteczniej aktywizujących i najbardziej efektywnych sposobów uczenia się. Warto pamiętać, że można ją zastosować zarówno przy bardzo krótkich zadaniach (np. spisanie pytań do tekstu/omówienie wniosków z doświadczenia/sporządzenie notatki czy fiszki), jak i tych poważniejszych (np. przeprowadzenie doświadczenia/rozwiązanie zadania problemowego/wykonanie schematu lub modelu zjawiska), a przede wszystkim podczas realizacji projektów edukacyjnych. Najczęściej stosuje się jeden z trzech sposobów podziału klasy: a) uczniowie dobierają się sami; b) nauczyciel wyznacza skład zespołów; c) odbywa się losowanie. Gdy chodzi o szybką pracę zespołową, można poprosić uczniów, by pozostali na swoich miejscach i odwrócili się do siebie tak, by powstało kilka grup o podobnej liczbie członków. W zależności od intencji nauczyciela i celu aktywności, każdy z zespołów może dostać inne/takie samo zadanie. Od nauczyciela zależy także, czy zaproponuje zespołom określenie ról w zespole – lider, protokolant, sprawozdawca itp.

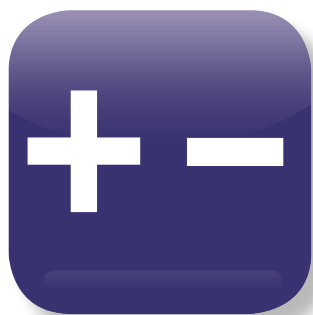

15. DYSKUSJA

- Proponuję, byśmy teraz wspólnie podyskutowali o tym tekście/filmie/problemie/nagraniu/obrazie. Zanim przejdziemy do dyskusji, ustalmy/przypomnijmy jej reguły – nauczyciel je wyświetla/odczytuje z plakatu/prosi uczniów o przypomnienie zasad. Głosu będzie udzielać moderator – dziś zostanie nim B., a czasu wypowiedzi będzie pilnować C.
- Otwieram dyskusję na temat możliwych sposobów rozwiązania tego problemu w naszej miejscowości. Przypominam pytanie kluczowe z początku zajęć – spróbujcie do niego nawiązać w swoich wypowiedziach.
- Zaraz przejdziemy do krótkiej dyskusji nad wnioskiem, który przedstawił nam zespół X. Proszę, byście w grupach zastanowili się, czy zgadzacie się z tym wnioskiem i sformułowali argumenty uzasadniające wasze zdanie.
- Dyskusję przeprowadzimy w trzech turach – najpierw dyskutować będą ze sobą osoby, które uważają, że najlepsze jest rozwiązanie A, potem zwolennicy rozwiązania B, a następnie ci, którzy nie są pewni, jaki wybór jest dla naszej szkoły/klasy/ gminy/ Polski/świata najlepszy. Pamiętajcie, że możecie w wyniku dyskusji zmienić zdanie.

UWAGA: Dyskusja to jedna z tych metod pracy na lekcji, które potem najbardziej przydają się w codziennym życiu. Biorąc udział w rozmowie, młodzi ludzie uczą się słuchać innych, stawiać pytania, formułować i wyrażać własne zdanie, skupiać się na argumentach merytorycznych, a nie osobistych, z szacunkiem odnosić się do rozmówców, dochodzić do wspólnego stanowiska lub wyraźnego nazwania rozbieżności, a także pilnować kolejności i czasu wypowiedzi czy otwierać i zamykać spotkanie. Dyskusje mogą być długie (np. cała lekcja w formie dyskusji) lub krótkie (np. 10-15 minut); może w nich brać udział cała klasa lub kilkoro uczestników (wylosowanych lub wybranych przedstawicieli zespołów/ochotników itp.); mogą mieć określoną strukturę, plan i formułę lub luźny charakter, gdzie zasady ograniczają się jedynie do nieprzerwywania sobie nawzajem, wzajemnego szacunku i trzymania się tematu. Są dyskusje wcześniej zaplanowane i przygotowane (np. na tzw. „odwróconej lekcji”, do której uczniowie przygotowują się w domu lub bibliotece) lub organizowane ad hoc, gdy uczniowie sami zaczynają spontanicznie o czymś rozmawiać, a nauczyciel widzi wartość takiej wymiany opinii. Zawsze jednak warto zadbać, by w dyskusjach brali udział wszyscy (nie wszyscy naraz!) i zachęcać do zabierania głosu osoby mniej śmiałe lub z innych powodów rzadziej włączające się do rozmowy. Można także dyskusję zorganizować w sposób „schodkowy” – zaproponować, by uczniowie najpierw samodzielnie się do niej przygotowali, potem podyskutowali w małych zespołach, a dopiero w trzecim kroku – na forum klasy. Dyskusja powinna być powiązana z celami zajęć, może odnosić się do pytania kluczowego, warto też opracować kryteria sukcesu: ogólne – dotyczące sposobu dyskusowania i specyficzne – dotyczące treści rozmowy. Należy zachęcać do powoływania się na źródła i cytowania ich.

16. ZA I PRZECIW

- Spróbujmy wymienić/wypisać wszystkie argumenty, które przemawiają za tym rozwiązaniem/tezą/interpretacją/stanowiskiem/pomysłem. A teraz wypiszcie/wymieńcie argumenty przeciw. Wypiszmy je w dwóch kolumnach na tablicy/kartce/w prezentacji. Niech każdy sprawdzi, które argumenty za i przeciw są dla niego najbardziej przekonujące, a które uważa za mało istotne.
- Przeprowadzimy teraz debatę za i przeciw – osoby, które bronią tezy siadają/stają po jednej stronie, a te, które się z nią nie zgadzają – po drugiej.
- Nasza debata za i przeciw będzie miała formułę tzw. akwarium – kilkoro z was usiądzie na środku klasy, a pozostali będą się przysłuchiwać rozmowie i notować najbardziej trafne argumenty czy pytania, które warto zadać. Po pierwszej rundzie kolejne osoby będą mogły zająć miejsce w akwarium i wziąć aktywny udział w debacie.

UWAGA: Debata może przybierać różne formy, mniej lub bardziej rozbudowane. Najbardziej sztywne reguły ma tzw. debata oksfordzka, w której dwie strony bronią przeciwstawnej tezy, a w końcowej części słuchacze głosują, z którym stanowiskiem się zgadzają (wcześniej mogą też na ściśle określonych zasadach włączyć się w debatę). Warto jednak pamiętać, że czasami zamiast organizować długą debatę, wystarczy dać uczniom i uczennicom możliwość sformułowania argumentów i szybkiego wyrażenia własnego zdania (np. w formie minigłosowania), a nawet poprzestać na wypisaniu argumentów i zachęcić, by do następnych zajęć uczniowie i uczennice zastanowili się, z którymi się zgadzają, a z którymi – nie. Ważne jest samo zajęcie pozycji o umiejętność uzasadnienia swojej opinii, a także – próba zrozumienia argumentów drugiej strony.

17. LOSOWANIE ZAMIAST ZGŁASZANIA SIĘ

- Nie zgłaszajcie się do odpowiedzi – ja będę za każdym razem losować osobę, którą poproszę o wypowiedź (wyjaśnienie sposobu rozwiązania/podanie wyniku/sformułowanie pytania).
- Będziecie pracować nad zadaniem w sześciuosobowych zespołach. Odliczcie kolejno od 1 do 6, a ja co kilka minut będę rzucał/-a kostką do gry i losował/-a po jednej osobie z każdej grupy, która odpowie na moje pytanie lub wyjaśni, czym się teraz zajmujecie/powie, jaką macie hipotezę/stwierdzi, na jakim etapie jesteście/opisze, do jakich wniosków doszliście itp.
- Na tych zajęciach nie musicie się zgłaszać – ja będę losować osoby, które będą odpowiadać na pytanie/rozwiązywać zadanie przy tablicy/wyjaśniać innym, jak coś zrobiły. Napiszcie swoje imiona na małych kartonikach/kartkach papieru/płaskich patyczkach od lodów/piłeczkach do ping-ponga – jeśli imiona się powtarzają, dodajcie inicjał nazwiska czy wybrany symbol. Wasze wizytówki z wypisanymi imionami włożę do pudełka (woreczka) i będę za każdym razem losować imię jednej osoby/imiona kilkorga uczniów, których poprosimy o odpowiedź/zadanie pytania/pokazanie swojej pracy/podanie rozwiązania zadania.

UWAGA: Z wielu obserwacji i badań wynika, że świadomość uczniów, że to właśnie oni mogą zostać poproszeni o odpowiedź, podnosi poziom uwagi i koncentracji. I przeciwnie – gdy z góry wiadomo, że do odpowiedzi zgłoszą się znowu te same najszybsze i najodważniejsze osoby, pozostałe tracą zainteresowanie zadaniami, łatwo się wyłączają, kryjąc za plecami „prymusów”. Ostatnio na całym świecie coraz częściej odchodzi się od zachęcania uczniów i uczennice do zgłaszania się – są nauczyciele, którzy zasadę losowania stosują na wszystkich swoich lekcjach, a uczennice i uczniowie mogą się zgłaszać tylko wtedy, gdy mają jakiś propozycje, pytania, wątpliwości lub chcą poprosić kogoś o pomoc.

18. WYBÓR NALEŻY DO CIEBIE

- Oto kilka zadań do wyboru – każda/każdy z was może sam/-a zdecydować, którym problemem chce się teraz zająć.
- Tym razem zadanie domowe możecie sobie wybrać sami. Oto kilka moich propozycji, ale jeśli macie własny pomysł, zgłóście go i skonsultujcie ze mną.
- Zdecydujcie sami, w jaki sposób chcecie przeprowadzić ten projekt: jakie działania podejmiecie, jak ma wyglądać ostateczny efekt waszej pracy, komu i w jaki sposób chcecie go zaprezentować.
- Możecie sami wybrać strony internetowe, narzędzia i aplikacje komputerowe, które chcecie wykorzystać, przygotowując lekcję dla całej klasy. Ważne jest jednak, żeby były one dopasowane do potrzeb odbiorców/celu zajęć/możliwości technicznych w szkole.

UWAGA: Możliwość wyboru sposobu pracy lub konkretnego zadania zwiększa motywację uczniów i powoduje, że czują się oni bardziej odpowiedzialni za jej wykonanie i rezultat. Warto zatem zadbać, by przynajmniej co jakiś czas mogli podjąć taką decyzję. Wymaga to od nauczyciela pewnego wysiłku – muszą oni opracować co najmniej dwa warianty wybranego ćwiczenia lub zadania domowego, jednak większe zaangażowanie uczniów to rekompensuje. Jak dowodzą badania – im większą kontrolę uczniowie i uczennice czują nad tym, co robią, tym chętniej i efektywniej pracują.

19. PRZED, W TRAKCIE I PO

- Pracę nad tekstem/filmem/wykładem podzielimy na trzy etapy: a) przygotowanie, b) studiowanie - czytanie/oglądanie/słuchanie, c) przemyślenie i podsumowanie. Najpierw zastanów się, co już wiesz na dany temat, co o tym słyszałeś lub czytałeś, jakie pytania z tym związane rodzą się w twojej głowie. Możesz sprawdzić wątpliwości w internecie lub słowniku albo zapisać pytanie, na które chciałbyś znaleźć odpowiedź. W trakcie lektury/wykładu staraj się wyobrażać sobie to, o czym czytasz lub słuchasz – ludzi, przedmioty, zdarzenia. Nie bój się skojarzeń, zastanawiaj się np. z czym się zgadzasz, a z czym nie. Gdy widzisz jakieś luki w informacji, zapisz pytanie. Sprawdzaj, czy twoje wstępne przypuszczenia były słuszne. Rozpoznaj/zaznacz te fragmenty, które nie w pełni rozumiesz i wróć do nich po lekturze/wykładzie. Poszukaj innych źródeł lub poproś kogoś o pomoc, by wyjaśnić to, czego nie rozumiałeś. Podsumuj to, co przeczytałeś, napisz streszczenie lub zanotuj główną myśl. Zastanów się, jak możesz wykorzystać to, czego się dowiedziałeś i co powinieneś jeszcze poznać. Jeżeli coś budzi twój sprzeciw, napisz krótką polemikę.
- Podzielimy pracę na trzy etapy – najpierw przyjrzymy się temu, czego do tej pory dowiedzieliście na ten temat, potem będziemy notować nowe elementy i informacje oraz zastanawiać się, na ile zmieniają one nasze postrzeganie tego zagadnienia, a wreszcie sprawdzimy, co z tego wynika i jak możemy wykorzystać nową wiedzę i umiejętności do rozwiązania problemu, o którym rozmawialiśmy na poprzednich zajęciach. Niech każdy podzieli kartkę na trzy części/przygotuje trzy kartki i zapisze trzy nagłówki: „przed”, „w trakcie” i „po”.

UWAGA: Taką formułę pracy warto stosować nie tylko do analizy pojedynczego tekstu czy zagadnienia, ale także do całej lekcji. Uczniowie proszeni są wówczas o przygotowanie się do zajęć właśnie poprzez refleksję nad tym, co już wiedzą i potrafią w danej dziedzinie (np. praw człowieka czy rozpoznawania roślin) i odszukanie dodatkowych materiałów w sieci, wymyślenie/wypisanie pytań (etap A). Następnie na lekcji słuchają wykładu, czytają tekst czy już tylko o nim dyskutują i rozwiązują powiązane z tematem zadania, polemizują, zastanawiają się, do czego zdobyte wiadomości i umiejętności mogą im się przydać (etapy B i C). Nauczyciele coraz częściej stosują też formułę lekcji odwróconej, prosząc uczniów, by przed zajęciami obejrzeni wskazany materiał w internecie albo przeczytali odpowiedni fragment z podręcznika czy innego źródła, tak że na samych zajęciach nie przekazują już podstawowych informacji, a zamiast tego wyjaśniają wątpliwości, stawiają problemy do rozwiązania, prowadzą dyskusję lub zadają ćwiczenia wymagające wykorzystania zdobytej w domu wiedzy oraz na bieżąco wspierają uczniów w tej pracy.

20. ZADAJ PYTANIE

- Zapoznaliście się z tym ciekawym materiałem/wysłuchaliście mojego wykładu/ obejrzełiście krótki film. Proponuję teraz, by każdy z was sformułował/zapisał na kartce/wymyślił jedno pytanie, które chciałby zadać mnie/autorowi/scenarzyście/ ekspertowi z danej dziedziny.
- Słuchając wykładu/oglądając film, demonstrację doświadczenia/czytając tekst/ analizując wykres zapiszcie pytania, które przychodzą wam do głowy. Będziecie mogli je potem zadać koleżance/koledze z ławki, uczniom-ekspertom albo mnie. Sprawdzimy, jakie pytania się powtarzają/na które potrafimy wspólnie odpowiedzieć/na które odpowiedzi będziemy musieli poszukać po zajęciach.
- Wymyślcie teraz kilka pytań, które moglibyście zadać temu przedmiotowi, gdyby umiał mówić/tej postaci historycznej/ulubionemu bohaterowi tej książki i zamieśćcie je na naszej platformie. Na następnych zajęciach każdy wylosuje jeden zestaw pytań i w domu przygotuje na nie odpowiedzi.
- Jak może brzmieć pytanie badawcze, na które chcielibyśmy znaleźć odpowiedź? Co chcemy sprawdzić i jaką mamy wstępną hipotezę?

UWAGA: Zadawanie pytań w większym stopniu niż udzielanie odpowiedzi kształci umiejętność krytycznego myślenia, szukania podobieństw i różnic, związków i zależności, rozwija też ciekawość i umiejętność komunikowania się. Uczniowie i uczennice przekonują się, że dobre pytanie to klucz do zrozumienia świata – innych ludzi, zjawisk fizycznych czy chemicznych oraz że praca naukowa to w gruncie rzeczy gotowość do ciągłego dziwienia się oraz właśnie umiejętność stawiania pytań.

21. EKSPERCKA RADA

- W klasie jest z pewnością kilka osób, które wiedzą więcej na ten temat (przed lekcją poszukały informacji w bibliotece/internecie). Zostaną one teraz waszymi ekspertami/ekspertkami – możecie do nich podchodzić z pytaniami, prośbą o pomoc czy wyjaśnienie czegoś.
- Kto z was ma wiedzę na temat/zna się na/potrafi/jest w stanie..., niech podniesie rękę. Stańcie teraz w rogach klasy/z tyłu sali/przy tych sześciu stolikach. A zatem mamy kilkoro ekspertów w dziedzinie... – to właśnie oni przedstawią wam sposób.../to właśnie ich będziecie mogli prosić o pomoc, gdy napotkacie na jakieś problemy.

UWAGA: Można zastosować inne sposoby szukania ekspertów – nauczyciel wyznacza ich sam według własnej wiedzy/przeprowadza losowanie, a każda wylosowana osoba dostaje dodatkowy materiał, z którym musi się zapoznać (może konsultować się z nauczycielem). By ułatwić sobie i uczniom pracę, warto ekspertów wylosować odpowiednio wcześniej przed zajęciami i poprosić, by dokładnie przestudowali dany materiał w domu i/lub poszukiwali dodatkowych informacji, tak by na następnej lekcji mogli rzeczywiście służyć koleżankom i kolegom swoją wiedzą i umiejętnościami.

22. ŚNIEŻNA KULA ■ KARUZELA

- Spróbujmy jak najlepiej wykorzystać to, że jest nas sporo i wykonajmy to zadanie, pracując metodą klasowej „śnieżnej kuli”. Najpierw porozmawiajcie o tym w parach, dbając by każdy miał czas na wyrażenie swojego zdania, potem pary połączą się w czwórki, a na koniec – w ósemki. Następnie każda z ósemek powinna ustalić wspólną propozycję (wersję scenariusza wystawy/wypowiedź/listę/schemat), by móc przedstawić ją pozostałym grupom. Sprawdzimy, na ile różnią się wasze pomysły i razem wypracujemy wspólną klasową wersję/przyjmiemy kilka najlepszych propozycji.
- A teraz podzielcie się na dwie równe grupy i stwórzcie dwa kręgi, stając twarzami do siebie. W parach, które powstały, będziecie rozmawiać ze sobą o... Każdy ma 2-3 minuty na przedstawienie swojego stanowiska/podzielenie się wiedzą i wrażeniami. Na mój znak przesuniecie się o jedno miejsce/jedną osobę w lewo/w prawo i z kolejną osobą będziecie rozmawiać na ten sam/nowy temat.

UWAGA: Ten sposób pracy nadaje się zarówno do aktywności wymagających dyskusji, wnioskowania i twórczego rozwiązania jakiegoś problemu, jak i do prostego zbierania faktów czy nawet uczenia się słówek. W obu wersjach uczniowie i uczennice korzystają ze swoich wiadomości i umiejętności, a grupy inspirują siebie nawzajem. Oczywiście zamiast kuli rozpoczynającej się od par (2-4-8) można zastosować wariant 3-6-12, w zależności od tego, jaki efekt i ile odpowiedzi chcemy uzyskać. Wspólną pracę warto oczywiście poprzedzić krótszą lub dłuższą chwilą na samodzielne myślenie/tworzenie, tak by każdy przygotował się do rozmowy z innymi i naprawdę miał się czym z nimi podzielić.

23. DOTLEŃMY SIĘ!

- Zbliża się połowa zajęć, a więc czas na oddech. Otwórzcie okna. Dziś ćwiczenia rozciągające poprowadzą D. i Z.
- Przed dość trudnym, ale fascynującym zadaniem, które was czeka, warto się zrelaksować i dotlenić. Wyjdźcie z ławek i róbcie to, co ja.
- Mam wrażenie, że brakuje wam energii. Macie prawo być zmęczeni, to zadanie wymagało dużego skupienia. Otwieramy zatem okna, stajemy obok stolików i każdy/każda w swoim tempie wykonuje nasze klasyczne „10 ruchów dla ciała i ducha”.

UWAGA: Krótka, kilkuminutowa przerwa w lekcji na dotlenienie się, rozciągnięcie mięśni, oderwanie wzroku od kartki lub ekranu, podnosi efektywność pracy. To odpoczynek dla mózgu, relaks dla układu nerwowego, okazja, by uruchomić mięśnie, poprawić krążenie, co zalecają nie tylko fizjodzy, ale także neurodydaktycy. Początkowy opór uczniów i uczennic przed tzw. gimnastyką śródlekcyjną z czasem znika, gdy nauczyciel jest konsekwentny i przełamie swój własny opór – najlepiej ćwiczyć razem z klasą!

24. ODGRYWAMY SCENKI

- Żeby lepiej zrozumieć tę sytuację, spróbujemy ją teraz odegrać. Kto chciałby wejść w rolę głównych uczestników zdarzenia?
- A teraz zainscenizujemy kilka miniscenek – będziecie mogli podchodzić po kolei i wypróbować różne możliwe rozwiązania konfliktu. Można improwizować.
- W socjodramie, którą odegramy, mniej ważne są cechy postaci, a ważniejsze społeczne role, które pełnią. Oto scenariusz.

UWAGA: „Odgrywanie scenek” to sposób pracy, który angażuje emocjonalnie, pozwala lepiej zrozumieć motywacje i zachowania bohaterów dzieł literackich i filmów oraz konflikty wartości/złożoność problemów, z którymi się zmagają. Scenki mogą mieć różny charakter – w psychodramie chodzi bardziej o indywidualne motywacje i postawy, w socjodramie zaś ważniejsze są role społeczne (obywatelka/urzędnik/policjantka/sprzedawca/dyrektorka szkoły/szef firmy/przywódczyni ruchu społecznego) i związane z nimi wzory zachowań czy normy społeczne (a także ich przekraczanie). Scenki mogą być improwizowane – uczniowie dostają wówczas tylko ogólne wskazówki (np. „Jesteś klientką banku i chcesz założyć konto dla swojej firmy”) lub odgrywane według wcześniej przygotowanego scenariusza. W tym drugim przypadku warto wcześniej rozdać odpowiednie materiały, a nawet ustalić, kto będzie grał jaką rolę, chyba że scenka jest krótka i wystarczy pokazać scenariusz „aktorom” na kilka minut przed jej odegraniem. Ta forma pracy jest częściej stosowana na przedmiotach humanistycznych, społecznych, lekcjach języków obcych, ale niekiedy korzystają z niej także nauczyciele i nauczycielki przyrody czy nawet matematyki, gdy chcą w obrazowy i zabawny sposób zilustrować jakieś zjawiska (np. symbiozę organizmów żywych/reakcje chemiczne/konstruowanie obwodów elektrycznych). W odgrywaniu ról równie ważne jak sama scenka jest dobre wprowadzenie do niej – dobór materiałów, informacji o postaciach, których role mają odgrywać uczniowie, zarysowanie kontekstu historycznego czy społecznego, wyjaśnienie przepisów prawnych lub innych zasad, którymi bohaterowie powinni się kierować w tej sytuacji. Konieczne jest omówienie przebiegu socjodramy, zachowań i odczuć uczestników, przyczyn lub skutków tego zdarzenia itp., w zależności od celu ćwiczenia. Koniecznie trzeba wyraźnie zaznaczyć moment rozpoczęcia scenki, a dla aktorów – wejścia w rolę i wyjścia z nich! Uczniowie niebiorący udziału w dramacie powinni uważnie ją oglądać (można im wręczyć wskazówki/pytania), mogą również zastąpić aktorów, jeśli nauczyciel wcześniej to przewidział i zapowiedział.

25. SPRAWDŹCIE SIĘ

- Dzisiejszej pracy nie będę oceniać – najlepiej ocenicie ją sami. Dlatego kluczowe jest, żeby naprawdę dobrze zrozumieć, co będzie w niej najważniejsze i na co głównie macie zwrócić uwagę.
- A teraz czas, żebyście sami sprawdzili, w jakim stopniu zdobyliście wiadomości i umiejętności, o których mówiliśmy na początku lekcji/rozdziału. Oto zadania do wykonania oraz konkretne wskazówki, jak oceniać swoją pracę.
- Przekażcie swoją pracę koleżance/koledze – sprawdźcie je sobie nawzajem, a potem porozmawiajcie o nich. Nie zapomnijcie się nawzajem docenić za to, co zostało zrobione dobrze. Jeśli znajdziecie jakieś błędy, luki lub niedociągnięcia (tylko takie, które odnoszą się do kryteriów sukcesu) – wskażcie je autorce/autorowi. Na podstawie tych wskazówek poprawcie pomyłki (każdy swoje) i uzupełnijcie braki – najlepiej od razu.

UWAGA: Samoocena oraz ocena koleżeńska to nie tylko sposoby oceniania, ale przede wszystkim nauczania. By ocenić pracę swoją lub koleżanki/kolegi uczniowie muszą zapoznać się z kryteriami sukcesu i dobrze je zrozumieć, a także uważnie przeczytać/obejrzeć tekst/rysunek/rozwiązanie. Ocena koleżeńska nigdy nie powinna kończyć się wystawieniem stopnia. Samoocena ułatwia uczniom i uczennicom zrozumienie mocnych i słabych stron swojego dzieła, a także pozwala spojrzeć z poziomu meta na proces swojego uczenia się i zobaczyć, co sprawia nam największą trudność oraz nauczyć się rozpoznawać i płynniej pokonywać te fazy pracy/procedury, które stanowią „wąskie gardło” w naszym myśleniu/pisaniu/liczeniu lub przy wykonywaniu konkretnych zadań (np. zamianie ułamków zwykłych na dziesiętne czy układaniu wzorów reakcji chemicznych).

26. ŚWIATŁA DROGOWE I INNE ZNAKI

- Zależy mi, by się dowiedzieć, czy zrozumieliście to zjawisko, o którym dziś się uczycie/czy umiecie rozwiązywać ten rodzaj zadań/czy wiecie, jak odróżnić... Proszę, by wszystkie osoby, które uważają, że dobrze to rozumieją/potrafiają/wiedzą podniosły kartkę w kolorze zielonym; te, które mają jakieś wątpliwości – żółtą, a te, które czują się jeszcze bardzo niepewnie/nie rozumieją/nie potrafią/nie wiedzą – czerwoną. Dzięki temu będę w stanie pomóc wszystkim, którzy tego potrzebują, a także lepiej zaplanować następne ćwiczenia i lekcje.
- Każdy z was ma na stoliku trzy stożki z kolorowego papieru. Niech wszyscy położą na górze stożek w odpowiednim kolorze – zielonym, żółtym lub czerwonym, w zależności od tego, jak wam idzie rozwiązywanie tego problemu. Spróbuję podejść do wszystkich, którzy potrzebują pomocy, a jeśli takich osób będzie dużo, poproszę osoby z zielonymi stożkami o wsparcie.
- Sprawdź teraz, na ile udało mi się pomóc wam w nauce pisania rozprawki (eseju/dialogów/opisu)/rozwiązywania takich zadań (problemów). Proszę, by ci z was, którzy czują się już w tym całkiem pewnie, położyli na stoliku zieloną kartkę; ci, którzy potrzebują jeszcze nieco pomocy – żółtą; a ci, którzy chcą jeszcze raz to dokładnie przećwiczyć – czerwoną.
- Czy możemy teraz przejść dalej, czy też są osoby, które chciałyby, żebyśmy jeszcze raz powtórzyli całe to rozumowanie/wyjaśnienie/ćwiczenie/doświadczenie? Jeśli nie jesteście gotowi iść dalej, podnieście znak zakazu jazdy. Dowiem się dzięki temu, ile osób potrzebuje jeszcze powtórki/ponownego przećwiczenia tego fragmentu/pomocy.

UWAGA: „Światła drogowe” to jeden ze sposobów pracy z uczniami od lat promowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej w ocenianiu kształtującym, pozwalającym uczniowi skuteczniej się uczyć (patrz: publikacje CEO na ten temat). Taka informacja zwrotna, uzyskiwana na bieżąco od uczniów i uczennic, pozwala sprawdzić, w jakim stopniu opanowali dany materiał i ćwiczone umiejętności; udzielić pomocy osobom, które jej potrzebują; powtórzyć materiał z całą klasą lub kilkorgiem uczniów; wyłonić „ekspertów”, którzy dosięgą się do grup osób potrzebujących pomocy i je wesprą; zmniejszyć lub zwiększyć tempo pracy; zróżnicować zadania na lekcji i prace domowe; stworzyć grupy samokształceniowe na platformie edukacyjnej; zaplanować następne zajęcia i dalszą pracę. Oczywiście nie muszą to być koniecznie kartoniki w trzech kolorach – równie dobre będą chorągiewki, wybrane znaki drogowe, w zasadzie można tu używać dowolnych ustalonych symboli i znaków, które uczniowie mogą sami wykonać. Najprostszą formą uzyskania szybkiej informacji zwrotnej, niewymagającą żadnych dodatkowych pomocy, może być skierowana do uczniów prośba o odpowiednie ustawienie kciuka – w zależności od tego, jak oceniają swój poziom biegłości/zrozumienia/wykonania – w górę, poziomo lub w dół. Gest ten, zwłaszcza w dużej klasie, jest jednak mało wyrazisty, poza tym zajmuje rękę, a kolorowy kartonik można po prostu położyć na ławce.

27. DOCEŃMY SIĘ

- Chcę was pochwalić za koncentrację/wytrwałość/współpracę/kreatywność/ staranność/poczucie humoru na dzisiejszej lekcji.
- Udało wam się wspólnie wykonać skomplikowane doświadczenie i w zespołach porozmawiać o jego przebiegu. Jestem pod wrażeniem.
- To jest naprawdę trudne zadanie. Obawiałam się, że będziecie próbować rozwiązać je sztampowo, ale widzę, że macie dużo wyobraźni i odwagi. Pracujcie zatem dalej.
- Realizowaliście ten projekt w zespołach – proponuję, byście teraz docenili swoją pracę i powiedzieli sobie wspólnie, z czego jesteście najbardziej zadowoleni.
- A teraz w pełni zasłużone nagrody – wirtualne medale dla wszystkich, którzy ukończyli ten dział i zamieścili na platformie swoje prace.
- I na koniec niespodzianka – specjalna odznaka dla tych, którzy zrobili największe postępy w ciągu ostatniego miesiąca.

UWAGA: Docenianie wysiłków i efektów pracy uczniów i uczennic zwiększa ich motywację, satysfakcję, a nawet daje poczucie szczęścia, o co w szkole nie zawsze jest łatwo. Z badań wynika, że bardziej pomagają się uczyć ustne pochwały i wyrazy uznania niż nagrody materialne (np. książki czy dyplomy), także dlatego, że informacja słowna jest zwykle konkretna i może być udzielana częściej. Zaleca się, by doceniać pracę wszystkich, a zwłaszcza tych, którzy robią największe postępy, niezależnie od tego, z jakiego poziomu biegłości/wyników startowali. Nauczyciele mogą (i powinni) chwalić pojedyncze osoby, zespoły uczniowskie, a także całą klasę. Warto dbać o to, by nikogo nie pomijać, w tym uczniów, którym jest szczególnie trudno pracować (z powodu wcześniejszych braków, sytuacji rodzinnej, wyposażenia kulturowego, pozycji społecznej w klasie, indywidualnych potrzeb edukacyjnych czy problemów emocjonalnych). Komunikaty doceniające wysiłek i pracę można wypowiadać zarówno podczas lekcji (np. gdy uczniowie pracują), jak i na koniec zajęć czy po zamknięciu jakiegoś działu – trzeba jednak zawsze dbać, by przekaz był autentyczny i odnosił się do tego, co naprawdę uczniowie robią. Inaczej pochwały będą przyjmowane z nieufnością i nie wpłyną dobrze na jakość pracy ani klimat lekcji. Równie cenne, a często nawet cenniejsze, są pozytywne informacje od koleżanek i kolegów, a także docenianie własnych wysiłków i osiągnięć, warto więc przy każdej okazji włączać ten element do samooceny.

28. RUNDA BEZ PRZYMUSU I INNE PODSUMOWANIA

- A teraz krótkie podsumowanie. Napisz dużymi literami na kartce jedno słowo/zdanie, które najsilniej kojarzy ci się z.../które najlepiej oddaje treść książki, lekcji/które najtrafniej opisuje twoje samopoczucie. Na mój znak podnieście wszyscy swoje kartki i sprawdźcie, co napisali inni. Niech każdy znajdzie jeden zapis, który jest najbardziej zbliżony do jego słowa/zdania i jeden, który go zaciekał/którego nie rozumie.
- Na koniec zajęć proponuję rundę bez przymusu: wszyscy siadają w kręgu (albo, pozostając w ławkach, odwracają się tak, żeby wszystkich widzieć) i po kolei bardzo krótko podsumowują zajęcia. Powiedzcie, co było dla was najciekawsze, czego nowego się dowiedzieliście, co was zaskoczyło, co chcielibyście jeszcze przeciwstawić... Jeśli ktoś naprawdę nie chce zabrać głosu, może powiedzieć „pas” albo „dziś dziękuję”, zachęcam jednak wszystkich do choćby najkrótszych wypowiedzi.
- Zbierzmy teraz wspólnie to, czego dziś się uczyliśmy. Słuchajcie uważnie, co mówią wami przedmówcy, by dodawać tylko informacje/obserwacje/wnioski, których wcześniej nikt nie zgłosił.
- Niech każdy zapisze na małej kartce jedną rzecz, która szczególnie go przekonała/zdziwiła/którą dobrze zapamiętał/z której jest najbardziej zadowolony. Wychoząc z sali, połóżcie swoje kartki na moim stoliku.

UWAGA: Podsumowanie to ważny, a często niedoceniany fragment zajęć. Pozwala wyłowić elementy/pojęcia/zależności/procedury najważniejsze dla uczniów, a nauczycielowi umożliwia sprawdzenie efektów ich pracy – co uczniowie wynoszą z zajęć, a nad czym warto dalej pracować. Takie domknięcie lekcji ułatwia też uczniom i uczennicom utrwalenie materiału, równocześnie budując poczucie wspólnego pokonywania nie zawsze łatwej drogi. Podsumowania mogą być dokonywane wspólnie przez całą klasę – są wtedy zwykle cenniejsze, ale też bardziej czasochłonne. Inna wersja to podsumowania indywidualne (każdy pisze na karteczce lub w zeszytcie jedną rzecz, której się dowiedział lub z której jest zadowolony)/w parach/trójkach/zespołach.

28 SPOSOBÓW A RÓŻNE ETAPY ZAJĘĆ I RÓŻNE STRATEGIE PRACY NA LEKCJI

I	ZANIM WEJDZIESZ DO KLASY, CZYLI JAK SIĘ PRZYGOTOWAĆ DO LEKCJI?	
	Zaplanuj zajęcia: opracuj cele, kryteria sukcesu oraz wybierz formy pracy na lekcji dopasowane do celów.	Dobieraj sposoby pracy do celów uczenia się.
	Zgromadź materiały i opracuj lub wybierz pomoce dydaktyczne.	Nie za dużo! Pamiętaj o multimediami.
II	NA DOBRY POCZĄTEK, CZYLI JAK ROZPOCZĄĆ ZAJĘCIA?	
	Odwołaj się do poprzednich zajęć i wcześniejszej wiedzy uczniów i uczennic.	1, 5, 7, 11
	Przedstaw cel/e lekcji w języku zrozumiałym dla uczniów.	3, 26
	Sformułuj pytanie/a kluczowe, które zacieka i zachęci do pracy.	2, 20
	Nawiąż do wiedzy/umiejętności powiązanych z tematem i celami lekcji (nawiązuj stale, by uczniowie mogli nadbudowywać wiedzę i kompetencje).	5, 6, 7, 21
III	BĄDŹ NA BIEŻĄCO, CZYLI JAK DOWIADYWAĆ SIĘ, CZEGO UCZĄ SIĘ UCZNIOWIE I UCZENNICE?	
	Podaj kryteria sukcesu (czyli na co będziesz zwracać szczególną uwagę) i odwołuj się do nich przed konkretnymi aktywnościami i zadaniami, powiedz, dlaczego to właśnie będzie najważniejsze.	4, 25
	Sprawdzaj cały czas, jak pracują uczniowie i uczennice i czego się nauczyli.	5, 8, 9, 11, 12, 13, 17, 20, 25, 26
	Szukaj informacji, które wskażą ci, w jakim kierunku i jak szybko iść dalej, jak pracować z klasą i poszczególnymi osobami (na tej lekcji i następnych).	11, 12, 19, 25, 26
	Udzielaj konkretnych informacji zwrotnych uczniom, by wiedzieli, co zrobili dobrze, co dodać, zmienić, skorygować.	4, 25, 27
IV	SKUPMY SIĘ, CZYLI JAK SKUTECZNIE UCZYĆ TEGO, CO NAJWAŻNIEJSZE?	
	Skup uwagę – swoją i uczniów – na najważniejszych elementach, kluczowych pojęciach, pytaniach, procedurach.	2, 3, 4, 9, 10, 13, 19, 20
	Pomóż uczniom kontrolować swoją pracę i widzieć czego, jak i po co się uczą.	3, 4, 5, 6, 18, 19, 25, 26, 27
	Monitoruj pracę uczniów i uczennic, odwołując się do celów lekcji, kryteriów sukcesu i pytania kluczowego.	2, 3, 4, 11, 13, 26, 28
	Podziel lekcję na mniejsze fragmenty i realizuj je po kolei.	10, 12, 13, 19, 23
	Prowadź zajęcia tak, by uczniowie byli aktywni i zainteresowani.	1, 2, 5, 8, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 24
	Pozwól i pomóż uczniom pracować samodzielnie, w parach i zespołach.	5, 6, 7, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 27
	Wierz w możliwości swych uczniów – stawiaj wyzwania, które motywują i doceniaj ich wysiłki oraz rezultaty pracy.	3, 4, 5, 18, 21, 26, 27
	Utrzymuj energię i tempo lekcji.	1, 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 17, 19, 22, 23, 28
V	CZEGO SIĘ NAUCZYLIŚMY, CZYLI JAK PODSUMOWAĆ I DOMKNAĆ ZAJĘCIA?	
	Planuj i prowadź lekcję tak, by starczyło czasu na podsumowanie.	Kontroluj czas! Nie rozgaduj się.
	Pomóż uczniom sprawdzić i pokazać innym i sobie, czego się nauczyli.	3, 4, 11, 12, 13, 19, 25, 26, 28
	Podsumuj lekcję i to, co z niej wynika na przyszłość.	2, 3, 4, 28
	Zaplanuj pracę domową (o ile jest konieczna) i dalszą pracę własną uczniów.	18, 26, 27

WIĘCEJ O SPOSOBACH NA DOBRĄ LEKCJĘ

PUBLIKACJE INTERNETOWE

UCZYĆ INACZEJ

<http://www.ceo.org.pl/pl/koss/dla-nauczycieli/uczyc-inaczej>

OCENIANIE KSZTAŁTUJĄCE. ZESZYTY 1-7

<http://www.ceo.org.pl/pl/o-nas/publikacje-ocenie%20kszaltujace>

SKARBIEC OK

<http://www.ceo.org.pl/pl/ok/skarbiec-ok/inspiracje/artykuly-o-ok>

EKONOMIA W PRAKTYCE

<http://www.ceo.org.pl/pl/ekonomiawpraktyce>

PUBLIKACJE KSIĄŻKOWE

OCENIANIE KSZTAŁTUJĄCE

Autor: Danuta Sterna

<http://www.civitas.com.pl/pl/p/Oceniwanie-Kszaltujace-w-praktyce/24>

POMYSŁ NA SZKOŁĘ Z KLASĄ

Autor: Grażyna Czetwertyńska, Magdalena Krawczyk, Karolina Lewestam,

<http://www.civitas.com.pl/pl/p/Pomysl-na-szkole-z-klasa/29>

BADANIE PRZEZ DZIAŁANIE

Tytuł oryginału: *How to Conduct the Collaborative Action Research*

Autor: Richard Sagor, tłumaczenie: Krzysztof Kruszewski

<http://www.civitas.com.pl/pl/p/Badanie-przez-dzialanie.-Jak-wspolnie-badac-zeby-lepiej-uczyc-/30>

DUCH KLASY

Tytuł oryginału: *Strategies to Inspire Active Learning*

Autor: Merrill Hamrin, tłumaczenie: Agata Tomaszewska

<http://www.civitas.com.pl/pl/p/Duch-klasy.-Jak-motywowac-uczniow-do-nauki/1>

JAK OCENIAĆ ABY UCZYĆ

Tytuł oryginału: *Assessment for Learning. Putting it into practice*

Autor: Paul Black, Christine Harrison, Clare Lee, Bethan Marshall, Dylan Wiliam, tłumaczenie: Joanna Dutkiewicz

<http://www.civitas.com.pl/pl/p/Jak-oceniac-aby-uczyc-/23>

SZTUKA I TEORIA SKUTECZNEGO NAUCZANIA

Tytuł oryginału: *The Art and Science of Teaching. A Comprehensive Framework for Effective Instruction*

Autor: Robert J. Marzano, tłumaczenie: Antonina Kasprzak, Jakub Czernik, Agnieszka Kurzemska

<http://www.civitas.com.pl/pl/p/Sztuka-i-teoria-skutecznego-nauczania/45>

Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej (CEO) działa od 1994 roku. Jest organizacją pożytku publicznego. Opracowuje i wydaje podręczniki, scenariusze zajęć i materiały metodyczne dla nauczycieli. Prowadzi niepubliczną placówkę doskonalenia nauczycieli oferując kursy i szkolenia dla nauczycieli, dyrektorów i rad pedagogicznych. Realizuje programy edukacyjne wspierające codzienną pracę nauczycieli i uczenie się uczniów.

PROGRAMY EDUKACJI OBYWATELSKIEJ I EKONOMICZNEJ

Młodzi Przedsiębiorczy – w programie prowadzonym we współpracy z Narodowym Bankiem Polski oraz SAP Polska gimnazjaliści realizują projekt edukacyjny o tematyce ekonomicznej. Na platformie internetowej poznają sposoby gospodarowania i zarządzania własnym budżetem i zasobami oraz zakładają i prowadzą wirtualne firmy.

Młodzi Przedsiębiorczy – program nauczania ekonomii w praktyce w szkole ponadgimnazjalnej – w ramach projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego opracowaliśmy nowoczesny program z obudową dydaktyczną do nauczania ekonomii w praktyce. Uwzględnia on wyzwania współczesnego rynku pracy oraz pomaga w realizacji wymagań podstawy programowej. Może stanowić dodatkowy materiał ułatwiający pracę wychowawców, nauczycieli podstaw przedsiębiorczości oraz przedmiotów zawodowych.

Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej – podręczniki i materiały do wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum oraz towarzyszący im serwis internetowy prezentują wiedzę w nowatorski sposób, angażując uczniów do pracy poprzez projekty uczniowskie oraz interaktywne ćwiczenia. W przystępny sposób omawiają tematy bliskie codziennemu doświadczeniu uczniów.

Konkurs Wiedzy Obywatelskiej i Ekonomicznej – organizowany od lat przez CEO dla gimnazjalistów konkurs rozwija wiedzę i umiejętności obywatelskie, uczy rozumienia zjawisk ekonomicznych, a także zachęca do samodzielnego analizowania życia publicznego.

Mamy prawo. Edukacja obywatelska w szkołach ponadgimnazjalnych – program nauczania, materiały dydaktyczne oraz internetowy serwis informacyjny do aktywnego nauczania wiedzy o społeczeństwie, opracowane zgodnie z nową podstawą programową.

Solidarna Szkoła – program edukacyjno-wychowawczy realizowany we współpracy z Europejskim Centrum Solidarności angażuje szkolną społeczność w edukację solidarnościową. Zachęcamy w nim do podejmowania działań, kształtujących u uczniów poczucie tożsamości historycznej i solidarności społecznej.

KULTURA I MEDIA

Filmoteka szkolna. Akcja! – projekt Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej i CEO przygotowuje uczniów szkół ponadpodstawowych do obcowania z dziełem filmowym, rozwija ich aktywność twórczą i pomaga odkryć własne pasje. W ramach projektu organizujemy szkolenia dla nauczycieli i uczniów oraz zachęcamy młodzież do pracy z kamerą.

Włącz się! Młodzi i media – w programie prowadzonym z Fundacją Evens z Belgii przygotowujemy nauczycieli do pracy z nowymi i tradycyjnymi mediami na lekcji. Realizując projekty uczniowie wyszukują i analizują informacje w prasie, radiu, telewizji i internecie oraz uczą się języka mediów.

Nagroda im. Ireny Sendlerowej „Za naprawianie świata” – kapituła nagrody wyróżnia działania osób, które uczą i wychowują w duchu tolerancji i poszanowania innych, inspirują uczniów do działania oraz odgrywają aktywną rolę w szkole i społeczności lokalnej.

SZKOŁA Z KLASĄ

Szkoła z klasą 2.0 – program dla wszystkich szkół z całej Polski, które chcą uczyć odpowiedzialnego, skutecznego i kreatywnego korzystania z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych i uważają, że TIK mogą pomóc w mądrej i ciekawej edukacji. W programie zachęcamy młodych ludzi do samodzielnego zdobywania wiedzy, uczymy ich odpowiedzialnego korzystania z sieci, krytycznego myślenia, kreatywności i współpracy, promujemy nowe metody nauczania; wspieramy metodycznie nauczycieli i dyrektorów w lepszym wykorzystywaniu zasobów szkoły i dostępnych narzędzi; oraz tworzymy i upowszechniamy wartościowe materiały edukacyjne.